

A CULTURA ETNOGRÁFICA DUNHA COMUNIDADE EN REGRESIÓN: "A ILLA DE ONS" "OS PIORNOS"

Por: Fernando Trigo Fontán

INTRODUCCIÓN:

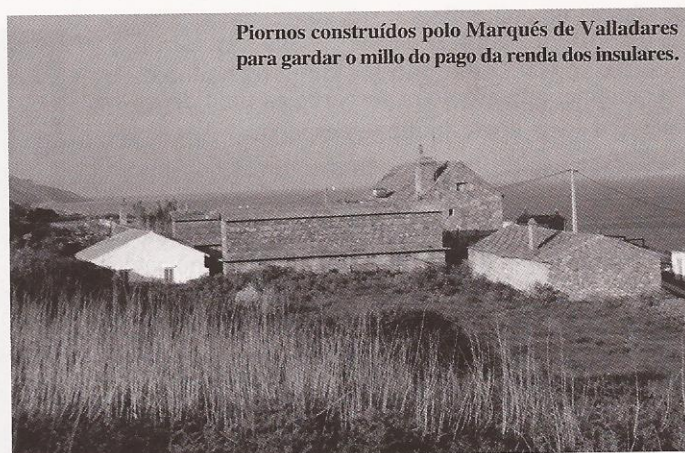
Contaba Salustiano Portela Pazos¹, falando da Illa de Ons no ano 1954, que: *"No podemos resistir a la tentación de suponer y admitir como indudable el que esta isla - una de las que entre las Rías Bajas mayor interés despierta, por su amplitud, historia, riqueza del suelo y de las de situación más comprometida, cerca de la playa de la Lanzada, no lejos de la desembocadura de la de Villagarcía de Arosa, a la vista de la de Vigo y de Marín...- ". Vinteseite anos despois, Fernando Alonso Romero², volvía a dicir que: "... se a entidade cultural de Galicia se está a perder é porque nós, os galegos, deixamos que se perda, quizais por ignorancia do que ocorre, quizais por falta de visión de futuro, quizais por comodidade. Máis cada día asistimos con tristeza á lamentabel destrucción dalgún valor cultural;..., de seguir así señores, chegará un día no que, para coñecer a realidade cultural galega haberá que recorrer aos poucos libros que existan sobre a cultura que Galicia tiña no seu pasado, como lamentabelmente teño que facer agora para falar da cultura popular da Illa de Ons".*

Pasaron xa máis de 50 anos dende a primeira declaración de Salustiano sobre a importancia histórica, etnográfica e antropolóxica de Ons e vinteito da de Alonso Romero pero, aínda hoxe 2010, ata pertencendo ao único Parque Nacional que existe en Galicia, Ons segue sendo a grande esquecida en estudos, investigacións e prospeccións arqueolóxicas nestes eidos.

AS CONSTRUCIÓNS ANEXAS DENTRO DA CULTURA ETNOGRÁFICA DA ILLA DE ONS

Pedro de Llano comentaba no seu magnífico traballo sobre Ons³ referíndose ás construcións complementarias que: *"... xunto á casa-vivenda atopamos toda unha serie de construcións: o palleiro, as corte e cortellos, os*

pendellos, os hórreos...fruto das necesidades da economía dos seus habitantes, que se ben en moitas ocasións non se encontran directamente integradas na edificación da propia casa, actúan - illadas ou adosadas a ela - como os seus elementos complementarios, axudándoa a cumprir as súas funcións como centro de vida familiar e a configurar a facer habitabel o seu entorno inmediato."

Estas construcións anexas van a servir para desenvolver un papel importante a carón da vivenda. Unhas van a estar destinadas para gardar as colleitas, sobre todo millo e patacas, e protexelas das inclemencias do tempo e de certos animais, como os ratos. Outras están destinadas aos animais e haberá tamén as que van servir para gardar tanto os apeiros da labranza como os aparellos de pesca.

Pedro de Llano fala da similitude destas dependencias ao que foi a arquitectura primitiva da Illa: *"... xa que ben a casa foi evolucionando a medida que foi millorando a calidade de vida dos seus habitantes, as construcións adxectivas continuaron mantendo as características edificatorias da casa-vivenda que describira Álvaro das Casas"*.

OS PIORNOS NA ILLA DE ONS

A medida que comezaron a traballar as terras, os insulares víronse na necesidade de almacenar os produtos agrícolas

¹ Salustiano Portela Pazos. "Apuntes para la Historia de la Isla de Ons". Cuadernos de Estudios Galegos. 1954

² Fernando Alonso Romero. "O caso da cultura popular na Illa de Ons" I Coloquio de Antropología de Galicia. Museo do Pobo Galego. 1982

³ Pedro de Llano. "Ons, a arquitectura dunha comunidade desaparecida". Cuadernos del Seminario de Sargadelos. 1981

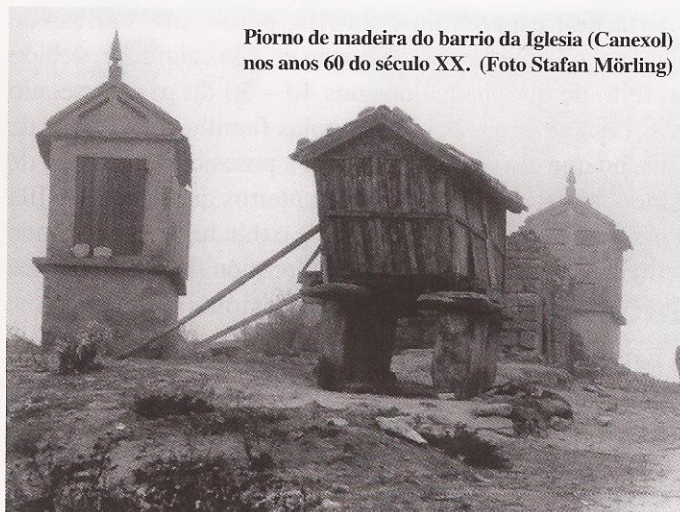
(millo, trigo e pataca) sobrantes despois de pagar a renda (que se facía en especies agrícolas) ao dono. A casa quedaba pequena, ao matrimonio había que sumar os ascendentes (avós) e os descendentes (fillos) estes últimos nunha media de tres por familia. Xa se poden imaxinar o xeito de vida dos insulares a mediados do século XIX, nunha “caseta” de 50 metros cadrados ou nun “casal”⁴ de case 60, vivindo seis membros dunha familia; onde ían a gardar as colleitas? Isto motivou o xurdir das edificacións anexas, tanto para o gando (galiñeiros, cortellos, cortes,...) como para os produtos agrícolas (piorno).

O xurdir do piorno en Ons non foi doado. Os primeiros que se coñecen, e que constan en documentos da época, son dous enormes piornos de pedra⁵ sitos no lugar da *Iglesia* (hoxe Canexol), que se atopaban na parte posterior do caserón (dedicado posteriormente a reitoral e escola), que o Marqués de Valladares tiña dedicados ao almacenamento dos produtos agrícolas froitos da renda cobrada aos insulares.

PIORNOS DE MADEIRA

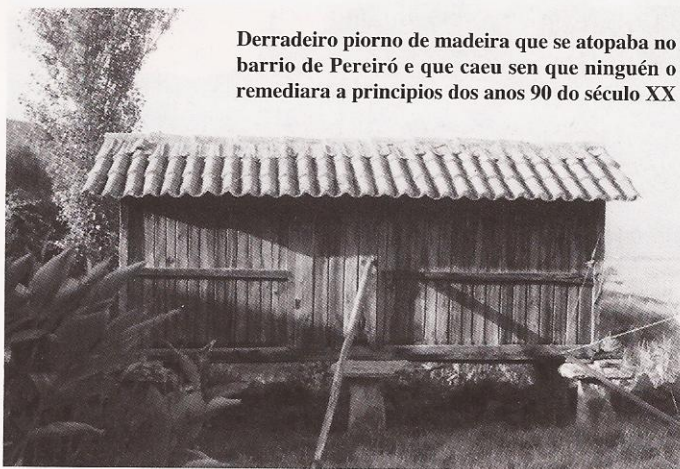
Os primeiros piornos da illa eran moi rudimentarios, coa cámara de táboas de madeira atopadas nas praias ou cantís illáns e como base poñían chantada no chan unha pedra, máis ou menos cilíndrica, duns 30 cm. de base, enriba da cal poñían outra circular, que servía de tornarratos, duns 50 cm. de diámetro.

A medida que as posibilidades económicas dos insulares aumentaron e comezaron a chegar a Ons barcos para pescar e vender sardiña na fábrica de salga. Tamén chegou madeira cortada nos serradoiros do Morrazo para a construción de piornos e con ela os carpinteiros que os construían. De aí xurdiron piornos de madeira cunha tipoloxía moi parecía aos do Morrazo ou Salnés segundo de onde foran os carpinteiros construtores.

Piorno de madeira do barrio da Iglesia (Canexol) nos anos 60 do século XX. (Foto Stefan Mörling)

Os novos piornos de madeira eran de forma triangular, con base de catro ou seis pés con tornarratos independentes. A cámara totalmente construída de madeira. A cuberta a dúas augas, nun principio de madeira e palla, pasando logo a tella do país. As portas de acceso atopábanse nos laterais. Non tiñan adorno, ao sumo algunha cruz de madeira.

Derradeiro piorno de madeira que se atopaba no barrio de Pereiró e que caeu sen que ninguén o remediara a principios dos anos 90 do século XX

PIORNOS DE PEDRA

Aínda que as familias máis podentes que collían gran cantidade de colleitas e tiñan animais, xa comezaron a finais do século XIX a ter piornos de pedra ao poder contratar canteiros das terras do Salnés, a súa aparición na Illa data dos anos da fame, segundo contan os veciños.

⁴ “Casetas e casais” eran os tipos de vivenda existentes na Illa de Ons durante o século XIX e principios do XX.

⁵ Interesante é que, por especialistas, se faga un estudo das pedras que serven de base ao piorno do sur (xa o fixo público en varias ocasión Tino Pardellas) xa que, pola súa forma, indican que non foron traballadas para servir de base a un piorno, senón para unha edificación máis importante. Por calquera razón esa edificación desapareceu e foron utilizadas como soporte da cámara do piorno.

BAR

Teléf: 986724333

* ALBARIÑO

LONXA

PORTONOVO

ESPECIALIDAD

*PESCADITOS

*MARISCOS

EL PUERTO. CÓMODA TERRAZA

Está moi espaxado pola Illa, pero é nos barrios de Canexol e Pereiró onde se atopan en boa cantidade, debido ao feito de que, naqueles anos 40 – 50 do pasado século XX, eran as zonas habitadas polas familias máis ricas de Ons, no que se refire a colleitas e a posesión de cabezas de gando, e podían manter a eses canteiros que acudían á Illa a traballar só a cambio da comida e dun lugar seguro onde refuxiarse (a maioría fuxidos da represión franquista), aínda que tamén viñan canteiros profesionais contratados.

Estes piornos están construídos en cantería coa característica diferenciadora da base, que podemos dividila en tres:

- a) Con pés e tornarratos
- b) Con base maciza de pedra.
- c) Con celeiros que serven para almacenar leña, para gardar patacas e outros produtos agrícolas, trebellos de labranza e ata animais.

Piorno do barrio de Caño que a finais dos anos 70 do século XX, destruíron para aproveitar as pedras en outras construcións

Son de forma rectangular, con cámara de pedra de boa cantería. A cuberta a dúas augas e teñen adornos con cruces e pirámides tamén de pedra.

Son os máis favorecidos en canto a conservación, aínda que moitos atópanse nun estado lamentable hoxe en día.

PIORNOS DE CEMENTO E CEMENTO E LADRILLO

Son os máis recentes, datan, a maioría, dos anos sesenta e ocupan, maioritariamente, os barrios de Caño e Cucorno. Esta terceira xeración de piornos xurdiu co nacemento dunha economía pesqueira forte, que trouxo o crecemento económico dalgunhas familias antes desfavorecidas; tamén grazas a un maior contacto coa península e co coñecemento de materiais de construción accesibles e doados de traballar.

Nestes tempos os piornos de pedra sofren un retroceso, xa que os insulares non poden costear a pedra nin aos

canteiros ao estar pagando, un número importante de veciños, os préstamos dos novos barcos a motor e ata a nova casa en Bueu.

Nestes piornos soen respectarse as formas e dimensións dos de pedra. Son de forma rectangular. A base soe ser maciza de cemento o mesturado con pedra. Hai algunha base formando celeiro, pero son a menos, que utilizan como galiñeiros. A cámara pode ser de cemento só ou mesturada con ladrillo, sendo o tellado a dúas augas con tella plana, polo xeral. Como adorno teñen cruces de cemento.

Piorno de cemento e ladrillo con celeiro para animais.

Estes piornos, hoxe, son os máis castigados na súa conservación. Pódese dicir que ata finais dos anos 90 do pasado século, moi poucos estaban enteiros, aínda que hoxe en día están sendo reconstruídos.

CONCLUSIÓNS

O piorno é unha edificación anexa ás vivendas da Illa de Ons e forma parte da riquísima cultura popular insular, no que ao seu aspecto etnográfico respecta.

Estamos aínda a tempo de conseguir que non se perdan. Axudas hai dabondo, só ten a administración que dirixe á Illa (Consellería de Medio Rural), que poñer a carne no asador e conseguir involucrar aos veciños donos destes monumentos etnográficos para que pidan as axudas necesarias para a súa reconstrución.

A súa utilización posterior nada ten que importar, oxalá foran dedicados ao fin para o que naceron, pero a agricultura en Ons, coa pouca ou nula axuda da administración que teñen os veciños, véxoa coma algo imposible de recuperar.

Os PIORNOS de ONS son parte do PATRIMONIO ETNOGRÁFICO de ONS, hai que Recuperalos e Conservalos